

Örkényi Strasser István

Egy, a mintázással, a formázással ismerkedő szentesi zsidó gimnazista első nagyobb szobrát a Gólemről, a prágai Löw rabbi legendás agyagdémonáról készíti el. Majd 18 évesen megnyeri a város Attila- szoborpályázatát, s a város kormánypárti képviselőjének s jegyzőjének ajánlásával kerül a Képzőművészeti Főiskolára. Egy normális világban, normális országban talán természetes lenne az ilyen indulás, a két világháború közti Magyarországon azonban a hajlamok és elvárások, az egymástól erősen eltérő kulturális indíttatásokhoz való kényszerű alkalmazkodások terepéről szól a történet.

Ezek a centripetális erők szinte végig kimutathatóak Örkényi Strasser István tragikusan rövid pályafutása során. Meghatározó lesz pályájának alakulására, hogy éppen Sidló Ferencnek, a szecessziós indulásból egy szinte germánosan, brekeresen, thorakosan kemény, impulzív formanyelvet kifejlesztő szobrásznak a tanítványa lesz. Ennek megfelelően kemény feladat lesz Örkényi Strasser számára, hogy alkalmazkodjon, idomuljon mestere stílusához, majd utána eltávolodjon, megszabaduljon tőle. Az előbbire lehet példa a Wesselényi utcai, a Goldmark Termet is magába foglaló bérház szinte riasztóan merev, szigorúan pedáns reliefdíszítése (de ne feledjük el, hogy a szobrász még csak 20 éves ekkor). Mint ahogy az is nyilvánvaló, hogy Örkényi Strasser a 30-as évek közepétől szinte programszerűen igyekezett megszabadulni a Főiskolán tanult csattogóan feszes mintázási modortól. Gótikusan elnyújtott, csont és izom nélküli figurái, az orrot, szemöldököt, állcsúcsot alig jelző portréi szinte csakazértis szembe mennek pályakezdő korszakának darabosságával. Felületük szinte viaszosan puha hatást kelt, tűnékeny, rebbenékeny, antiplasztikus jellegű, lágy, majdhogynem enervált mintázásuk a finom, borongósan fájdalmas érzelmi hatások kifejezését segíti elő. Néhány művén, éppen ellenkezőleg, görcsös, rücskös töredékekből épül fel a szenvedés, a kín, a húsba vágó fájdalom kifejezésére törő, nem is annyira expresszív, mint inkább eksztatikus jellegű szobor.

Örkényi Strasser ekkor tudatosan fordul szembe kora plasztikai normáival és trendjeivel. Mer gyengének, elesettnek látszani egy magát heroikusnak, férfiasnak feltüntető világban. Messze nem forradalmi alkat, de ez a gyengéd vagy épp göcsörtös fogalmazás mindenképpen a csendes ellenállás egy formájaként értékelhető. Hogy ez mennyire volt végiggondolt vállalás, s mennyire az őt egyre inkább satuba szorító társadalmi-művészetpolitikai viszonyok függvénye, ma legfeljebb sejthető, de nem eldönthető. Félig-meddig hivatalos, de akár köztéri szobrász egy zsidó származású művész amúgy se lehetett volna a korabeli Magyarországon (a századforduló nagyjai. Ligeti és Róna körül is már erősen ritkult a levegő). S akkor miért ne vonulna vissza az egyenlőre még nyugodtabb, bensőségesebbnek látszó terepre, követve hajlamait?

Követve hajlamait? Mert itt most indokolt a kérdőjel. Örkényi Strasser minden idegszálával normális, polgári művész szeretett volna lenni azt akarta, hogy művészete, s ne származása alapján rangsorolják. Ehhez tartozott az is, hogy művészeti szabadiskolát indított a fiatal (s más fórumokon talán már nem annyira szalonképes) művészek számára, kockáztatva Marastoni Jakab és Podolini Volkmann Artúr sorsát, akiket a művészettörténet önnön teljesítményük helyett csupán pedagógusi tevékenységük okán tart számon. Ugyanekkor,

alig harmincévesen önálló könyvet szentel a fiatal tehetségek bemutatására. Úgy viselkedik tehát, mintha beérkezett, sikeres művész lenne, akinek módja van tovább osztogatni a jó sors adományait.

Pedig dehogy. Nyilvánosságához is alig jut már, kiállítani jószerivel az OMIKE művészeti-galériájában tud csak. Az addig csupán hittel élő, de a vallást tételesen nem gyakorló művész szinte kényszerítették (ad analogiam Ámos Imre), hogy szűkebb közössége normáit fogadja el.

Ezzel együtt azonban az egyébként szelíd, alkalmazkodó művész lázadni kezd. Revolúciója viszont épp ellentétes a zsidóságát ekkor felvállaló, a sorsukat bágyadó-lírai látomásokba öntő alkotók többségével. Ő inkább újra megtalálja a tömeget, Anyaság-szobra az egyiptomi kocka-plasztikák méltó utóda lesz. Mi több, visszatér ifjúkora plasztikai eszményeihez, Bóchere ugyan egyszerre álmata és határozott, Mózese viszont karizmatikus, határozott vezető, remélt fény az alagútban. A lány, gyengéd, ernyedő művész újra megkeményedik: a „lássuk Uramisten, mire megyünk mi ketten” hőkölő gesztusával kezd mintázni. Dac, düh, keserű határozottság mozgatja most plasztikáit. A „csakazértis” indulata, mely abban a vágyában csúcsonyul ki, hogy ha már a háború Párizst és New Yorkot elzárta előle, egyszer majd a Szentföldön Mózeset faragassa a Hóreb-hegy szikláiba.

Ehelyett a 131/232. számú munkaszolgálatos század jutott osztályrészül. E század tagjaként lett az 1944. október 11-én, a kiskunhalasi pályaudvaron történt szörnyű tömeggyilkosság egyik áldozata. 33 éves volt – emléké: alakját, nagy reményekre jogosító művészetét ne hagyjuk halványulni!

Pataki Gábor